

A kriminológia helyzete az NSZK-ban

Írta: dr. Irk Ferenc

I. Kriminológiai kutatások az NSZK-ban

A német nyelvterületen a *kriminológiai kutatások a múlt század utolsó évtizedére nyúlnak vissza*. Természetszerűleg ebben az időben a kor divatos irányzatai nyomják rá a bélyegüket a német tudósok írásaira is.¹ Franz Liszt hatása ugyancsak erősen érezhető.² Az érdeklődés középpontjában az egyes elkövetőkön kívül a kiscsoportok, valamint a statisztikai elemzésekből kikövetkeztethető törvényszerűségek állnak.³ Viszonylag kevés a szociológiai elemző munka.⁴ A büntetés kiszabási gyakorlatnak a bűnözésre gyakorolt hatásával ugyancsak elvétve foglalkoznak.⁵ A kutatások alapvetően biológiai és pszichopatológiai beállítottságúak.⁶

- 1 *Baer, A.*: Der Verbrecher in antropologischer Beziehung. Leipzig, 1893.
- 2 Ennek részletes kifejtését lásd többek között *Würtenberger, Th.*: Entwicklung und Lage der Kriminologie in Deutschland. In: Juristen-Jahrbuch, Bd. 5. Köln, 1964, 147—168. old., valamint *Kempe, G.*: Franz von Liszt und die Kriminologie. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft. Band 81. (1969.) 804—824. old.
- 3 *Vö. Starke, W.*: Verbrechen und Verbrecher in Preussen 1854—1878. Eine kulturgeschichtliche Studie. Berlin, 1884.; *Seuffert, H.*: Die Bewegung im Strafrechte während der letzten dreissig Jahre. Dresden, 1901.
- 4 Ilyen pl. *Tönnies, F.*: Das Verbrechen als soziale Erscheinung. Archiv für soziale Gesetzgebung und Statistik, 8 (1895) 329—337. old.
- 5 *Vö. Mayr, G.*: Die Kriminalstatistik als Prüfungsmittel für die Gleichartigkeit der Rechtsprechung in Strafsachen. Beiträge zur Allgemeinen Zeitung, 1878.; *Woerner, O.*: Die Frage der Gleichmässigkeit der Strafzumessung im Deutschen Reich. München, 1907.
- 6 Erre lásd *Kretschmer, E.*: Körperbau und Charakter. Berlin, 1921.; *Schneider, K.*: Die psychopathischen Persönlichkeiten. Wien, 1923.; *Birnbaum, K.*: Die psychopathischen Verbrecher. 2. Aufl. Leipzig,

Szinte természetszerűleg foglalkoztak a háború és a bűnözés kapcsolatával, különösen a két világháború közötti időszakban.⁷ Megindultak a többtényezős és a prognózissal kapcsolatos első kutatások is.⁸ A német kriminológiát a náci fasizmus terroruralma zárta le.

A második világháborút követően Nyugat-Németországban az 1950-es évek elejétől lendült fel ismét a kriminológia művelése. Ebben az időben a fiatalkori bűnözés volt a legfőbb probléma, így érthető, hogy a tanulmányok, diszsertációk, illetve monográfiák jelentős része is ehhez a tárgykörhöz kapcsolódik.⁹ Ezek közös jellemzője azonban az egysíkúság. Vagy csak büntetőjogi, vagy csak szociológiai szemléletű a feldolgozási mód. A téma erősen leszűkített, noha már ekkor jelentkeznek olyan problémák, mint a gazdasági bűnözés, a büntetőjogi eszközök hatékonyságának számos szempontú megkérdőjelezése.

Noha korábban is jelentek már meg kriminológiai szemléletmódot tükröző — esetenként ténykutatásokra is támaszkodó — könyvek és egyéb publikációk, a kriminológiának a büntetőjogtól való különválását a 60-as évek elejétől számíthatjuk. Ekkor alakították meg az első kriminológiai tanszékeket és önálló kutatóintézeteket, elsősorban az egyetemek égisze alatt. Bonn, Freiburg, Hamburg,

1928.; *Birnbaum, K.*: Kriminalpsychopathologie und psychologische Verbrecherkunde, 2. Aufl. Berlin, 1931.; *Lange, J.*: Verbrechen als Schicksal. Studien an kriminellen Zwillingen. Leipzig, 1929.; *Kranz, H.*: Lebensschicksale krimineller Zwillinge. Berlin, 1936.

⁷ *Liepmann, M.*: Krieg und Kriminalität in Deutschland. Stuttgart—Berlin—Leipzig, 1930.

⁸ *Erner, F.*: Kriminalistischer Bericht über eine Reise nach Amerika. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Band 54 (1935) 345—353. old.

⁹ A témakör néhány lényegesebb műve: *Bader, K. S.*: Soziologie der deutschen Nachkriegskriminalität. Tübingen, 1949.; *Middendorff, W.*: Kriminelle Jugend in Europa. Freiburg, 1953.; *Bader, K. S.*: Soziologie der Jugendkriminalität. In: Bekämpfung der Jugendkriminalität. Wiesbaden, 1955. 63—70. old.; *Middendorff, W.*: Jugendkriminalologie. Ratingen — Behandlung. Hamburg, 1956.; *Heintz, P.*—*König, R.* (Hrsg.): Soziologie der Jugendkriminalität. Köln—Opladen, 1957.; *Leferenz, H.*: Die Kriminalität der Kinder. Eine kriminologisch-jugendpsychiatrische Untersuchung. Tübingen, 1957.; *Kaiser, G.*: Randalierende Jugend. Heidelberg, 1959.; *Pongratz, L.*—*Hübner, H.*: Lebensbewährung nach öffentlicher Erziehung. Darmstadt—Neuwied—Berlin, 1959.

Heidelberg, Köln, Mainz, Münster és Saarbrücken képezik a kiinduló állomásokat. A 60-as évek második felétől indultak meg a ténykutatások, s ekkor hívták életre az első kutatócsoportokat.¹⁰ A 60-as évek második felében alapították meg a frankfurti, giesseni, kieli, müncheni és a tübingeni kutatóközpontokat. Ez idő tájt az orvosok és jogászok mellé kutatóként számos szociológus, valamint pszichológus társult. Tulajdonképpen ettől az időtől beszélhetünk szervezett kriminológiai kutatásokról az NSZK-ban. Csaknem kizárólag olyan személyek foglalkoznak kriminológiai kutatásokkal, akik egyúttal az egyetemen is oktatnak. Így módon tevékenységüknek csak egy része irányul a kutatómunkára, s ez a gyakorlat az erők szétaprózódásával fenyeget.¹¹

A Német Szövetségi Köztársaságban a kriminológiai kutatások megélénkülésével együtt erősödött meg két, egymással szemben ható irányzat. Ezek egyike a kriminológiának a büntetőjogtól való önállósága, sőt teljes függetlensége irányába hat. A másik — amelyik az utóbbi időkben egyre inkább hallatja hangját — büntetőjog-tudományról mint átfogó diszciplínáról beszél, s ezen belül képzeli el — viszonylagosan önállóan — több más szakterület mellett a büntetőjogot és a kriminológiát egyaránt.¹²

A nyugatnémet kriminológiában — ma még nem túl nagy hangsúllyal — szóhoz jut egy harmadik irányzat, az ún. fiatal vagy radikális kriminológusok köre. Tekintettel arra, hogy nézetrendszerüket a későbbiekben még részletesen kívánom ismertetni, így ezúttal csak arra hívom fel a figyelmet, hogy ez a csoport a kriminológia néhány — kétségtelenül nem érdektelen — részletkérdését boncolgatja, a jelenlegi polgári kriminológiát — nem minden alap nél-

10 Vö. Kaiser, G.: Probleme interdisziplinärer empirischer Team-Forschung in der Kriminologie. Monatschrift für Kriminologie 50. (1967.) 352—366. old.; Göppinger, H.: Probleme interdisziplinärer Forschung in der Kriminologie, In: Tübinger Festschrift für Eduard Kern. Mohr Verlag, Tübingen, 1968. 201—232. old.; Kaiser, G.: Probleme, Aufgaben und Strategie kriminologischer Forschung heute. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Band 83. (1971) 895—911. old.

11 Kaiser, G.: Stand und Entwicklung der kriminologischen Forschung in Deutschland. De Gruyter, Berlin—New York, 1975.

12 Vö. Jescheck, H.—H.: Lehrbuch des Strafrechts — Allgemeiner Teil. 2. Aufl. Duncker & Humblot, Berlin, 1972, 26. old.

kül — egészében támadja. Alap-, illetve ténykutatások hiányában azonban megállapításaik meglehetősen a „levegőben lógnak”.

Az 1970-es évektől kialakultak az NSZK-ban a kriminológiai kutatás intézményesített súlyponti helyei. Ide tartoznak az egyetemek,¹³ a Szövetségi Bűnügyi Hivatal,¹⁴ a hiltrupi rendőrképző akadémia¹⁵ és a freiburgi Max Planck Intézet.¹⁶ Noha a kutatóhelyek száma az NSZK-ban jelentősen gyarapodott, azonban a kutatók továbbra is elsődlegesen az egyetemi oktatókkal és az ahhoz kapcsolódó járulékos feladatokkal vannak elfoglalva. 1974-ben az NSZK-ban mindössze 50—60, felsőfokú végzettséggel rendelkező, kizárólag a kriminológiai kutatásokkal foglalkozó szakember tevékenykedett. Ez igen kevés, ha Denis Szabo becslésével vetjük össze, aki szerint a világon összesen 1500 személy foglalataskodik kriminológiai kutatással. A kriminológiai kutatócsoportok száma pedig alig éri el a tízet.¹⁷ Az NSZK-ban 1975-ben összesen mintegy 200 kriminológiai kérdésben folyt egyidejű kutatás.¹⁸ A legfőbb témakörök a következők voltak:

- 13 Vö. Göppinger, H.: Die gegenwärtige Situation in der Kriminologie. Mohr Verlag, Tübingen, 1964.; Göppinger, H.: Neuere Ergebnisse der kriminologischen Forschung in Tübingen. Kriminologische Gegenwartsfragen, Heft 9 (1970) 70—91. old.; Kaufmann, H.: Jugendliche Straftäter und ihre Verfahren. Goldmann, München, 1975.
- 14 Vö. Gallus, H.: Kriminalistisch-kriminologische Forschung im Bundeskriminalamt. Kriminalistik 26. (1972) 578—581. old.; Gemmer, K. H.: Pläne und Initiativen zur Förderung kriminalistisch-kriminologischer Forschung durch das Bundeskriminalamt. Kriminologische Gegenwartsfragen, Heft 11 (1974) 196—200. old.
- 15 Matthes, I.: Der Beginn des Forschungsprogramms in der Polizeiführungsakademie. Schriftenreihe der Polizeiführungsakademie, 1 (1974) 35—38. old.
- 16 Vö. Kaiser, G.: Probleme, Aufgaben und Strategie kriminologischer Forschung heute, i. m.; Kaiser, G.: Aufgaben und Tätigkeit der kriminologischen Forschungsgruppe des Max-Planck-Instituts. In: Max-Planck-Institut für ausländisches und internationales Strafrecht in Freiburg/Br. Informationsschrift. Freiburg, 1975.
- 17 Vö. Kaiser, G.: Aufgaben und Tätigkeit der kriminologischen Forschungsgruppe des Max-Planck-Instituts, i. m. 35. old.
- 18 Részletesen lásd Rechtstatsachenforschung Kriminologie. Dokumentation der laufenden und der in jüngster Zeit abgeschlossenen empirischen Forschungsarbeiten. Bundesministerium der Justiz, 1974.

a) a törvénykezés, illetve a jogszolgáltatás elemzése, ezen belül

- a bíróság szervezete;
- a jogászai tevékenység;
- a laikus bírók (népi ülnökök);
- az igazságügyi szakértők;
- a tanúk;
- a döntőbíróági eljárások;
- a polgári bírósági eljárások, különös tekintettel az eljárás időtartamára, az eljárás költségeire, a jogvédelem biztosítására;
- a büntetőeljárás, különös tekintettel az eljárás időtartamára, a nyomozási tevékenységre, az újbóli eljárásfelvételre, a büntetéskiszabásra, a fiatalokéval szembeni eljárásra;

- a közigazgatási bíraskodás;
- a társadalmi bíraskodás,

b) a magánjog különböző területei, különös tekintettel a polgári jogra és ennek a kriminalitással való összefüggéseire (pl. üzleti élet szervezése, az utazási irodák, üzemanyag-ellátó társaságok, éttermek stb. tevékenysége),

c) a szűkebb értelemben vett kriminológiai kutatások a következő témakörökre összpontosultak:

- általános témák, így a kriminálstatisztika, a prognózis, a kutatástervezés, a módszertan, a kiképzés;
- biológiai tényezők (kromoszómaelméletek, alkohol, gyógyszerek, mérgek);
- pszichológiai és pszichopatológiai tényezők;
- szociális tényezők (általában, illetve egyes tényezők kiemelése, stigmatizáció, politikai csoportok, vendégmunkások szerepe, a televízió, a nyomortanyák) hatása;
- kriminálgeográfia;
- életkor és nem szerepe (gyermek-, fiatalkor, fiatal felnőtt, női bűnözés);

— a büntetettek és cselekményeik kapcsolatainak elemzése (általában, a visszaeső bűnelkövetők vonatkozásában, illetve az emberölési, a nemi erkölcs elleni, a lopási, a betörési, a gazdasági bűnözéssel, a közlekedési bűnelkövetéssel, a kábítószer-élvezettel, a szervezett bűnözéssel összefüggő cselekmények kapcsán);

- viktimológia;

- a bűnözés kontrollja (a rejtett bűnözés, a büntetőeljáráson kívüli kontroll);
- büntetés-végrehajtás (ezen belül szociálterápiikus intézmények, büntetés-végrehajtás fiatalokúaknál);
- kriminálpedagógia, -terápia;
- bűnözésmegelőzés (nevelés stb.);
- a bűnözés és a büntetőjog a közvéleményben.

Az elmondottakon kívül több kapitalista országban — így az NSZK-ban is — speciális probléma az ún. „kisebbségek” (főként a hontalanok, bevándorlók, vendégmunkások) bűnözése. A bűnözési statisztikában részarányuk meghaladja az összlakosságon belüli arányszámukat. A fejlett tőkésországokban pedig fokozott problémát jelent a vendégmunkások hadának bűnözése. Az itt rejlő, a bűnözést elősegítő körülmények feltárása a polgári kriminológia egyik fontos — társadalmi rendszerünk szempontjából legfeljebb politikailag releváns, de bűnözési szempontból érdektelen — kutatási területe.

A látszólag igen széles körben mozgó kutatások ellenére alig tapasztalható az egyes kutatási irányzatok, a különféle helyeken folyó azonos vagy hasonló témák feldolgozása kapcsán kísérlet a nézőpontok egyeztetésére. A kutatások egybehangolásáról pedig jószerivel egyáltalában nem beszélhetünk. Ez számos okra vezethető vissza. Az egyes kutatóhelyek versengésén túlmenően — megfigyelésem szerint — főként a kriminológia „helyéről”, érdeklődési köréről vallott eltérő felfogások húzódnak meg a háttérben. Joggal nevezhetünk csaknem minden kutatóhelyet egy-egy — a másiktól többé-kevésbé eltérő — kriminológiai iskolának. A mai nyugatnémet kriminológiában éppúgy szerephez jut az elavult biológiai iskola, mint a pszichológiai, az esetlegesen amerikai behatású szociológiai irányzat és ezek összes, elképzelhetően kevert változata.

Több jel utal arra, hogy az előzőekben említett nagyszámú kutatás csak tervben szerepel, annak egy jelentős részét sohasem hajtják végre. Számos — részint objektív — ok miatt a lezárult kutatásoknak is csak egy töredéke kap nagyobb nyilvánosságot: hosszabb tanulmány vagy könyv formájában.

Jellemző viszont, hogy a kutatásokról — azok végleges befejezése előtt — résztanulmányok készülnek. Ez egyrészt azért célszerű, mert ily módon számos, elsősorban az angol

nyelvterületről átvett kérdésfeltevési, kutatási technika válhatott széles körben ismertté, képezhette vita tárgyát. Másrészt azonban a kutatások egyes megállapításai menet közben kerülnek a nyilvánosságra. Ez pedig ismét csak jó alkalom az esetleg a kutatást is befolyásoló konstruktív vitákra.

Egyes megállapítások szerint¹⁹ a kriminológia fejlődésének útjában két igen jelentős akadály áll. Egyrészt a csoport- (ún. team) kutatás gyakorlati végrehajtása — különösen az interdiszciplináris együttműködés keretében — igen nehézkesen valósul meg. Másrészt már maga az interdiszciplináris együttműködés — kutatás és kritika szintjén egyaránt — a kriminológiában azért is nehéz, mert az egyes tudományágak — váltakozó súllyal — hegemoniára törek-szenek. Az interdiszciplinaritás pedig már önmagában a szociológusok heves tiltakozását váltja ki.

Az interdiszciplináris kutatás egyik további komoly buktatója az, hogy általában a legutolsó kiértékelési fázisban igen költségigényes. Erre a munkaszakaszra pedig sokszor az anyagi fedezet kimerül. Számos, kellően előre meg nem tervezett kutatás ezért akadt el félúton.

A kutatások általános problémáit összefoglalva megá-lapítható, hogy a kriminológia egyik legfontosabb jellem-zőjéből: a sokrétűségből adódóan a kutatók szakmai érdek-lődésének megfelelően a jogi, szociológiai, pszichológiai, pedagógiai stb. alapképzettségű szakemberek egy bizonyos rivalizációjával számolni kell. Ezt azonban célszerű a lehető minimumra csökkenteni, mert csak így képzelhető el egy olyan kutatási stratégia, amely komoly esélyt biztosít az interdiszciplinaritásnak, képes a különböző tudományágak eredményeit saját kutatási területébe alkotóan beépíteni.

II. A büntetőjog, a kriminológia és a társadalom

A büntetőjog, a kriminológia és a társadalom kapcsola-tait tárgyaló nézetek, témakörök az utóbbi időben újra meg újra revízió alá kerülnek. Az egymással olykor merőben el-

19 Kaiser, G.: Stand und Entwicklung der kriminologischen For-schung in Deutschland, i. m. 38—39. old.

lentétes és az NSZK-ban ma hangot kapó irányzatok gyakran itt ütköznek meg.

Ahhoz, hogy az ismertetésre kerülő nézeteket jobban megérthessük, nem mellőzhető néhány „háttérkörülmeny” megemlítése sem. Ezek közül a legfontosabbak a következők:

— A nyugatnémet társadalmi rendszerben haladónak számító — és a következőkben ismertetésre kerülő — irányzatok képviselőinek többsége a hidegháború korszakában nőtt fel. Ez a fiatalkori „világnézeti háttér” rányomja bélyegét a társadalomtudós későbbi nézetrendszerére is.

— A jelenlegi polgári társadalom életvitele, gondolkodásmódja, elvárásai és törekvései ugyancsak befolyásolják a kutató életformáját és ezen keresztül felfogását is.

— Az elméletekben jól tükröződik vissza a társadalomban észrevehető bizonytalanság. Az óvatos megfogalmazások, a „kényes” témák agyonhallgatása nem utolsósorban a kompromisszumra törekvés eredménye: a kutató kénytelen egyidejűleg „balra” és „jobbra” egyaránt tekinteni. Ez a kényszerhelyzet rejlik általában a tudós „függetlenségének”, „politikamentességének” és „semlegességének” hangoztatása mögött.

— A kutató, a tudós kiindulási alapja a valós helyzet. Az NSZK-ban is számos kriminológus vall haladó nézeteket. Az a tény, hogy ezek a nézetek mégis meglehetősen távol állanak a szocialista országok kriminológusainak nézeteitől, több okra is visszavezethető. Egyrészt közismert, hogy a mai NSZK-ban a szocialista átalakulás jelei — történelmi okok miatt — ma még távolinak tűnnek. Ezért a leghaladóbb kutatók többsége is arra összpontosítja erejét, hogy a fennálló rend keretei között érjen el változásokat.

— Végül nem felejtethjük el, hogy az eszmék szabad áramlását hirdető mai Nyugat-Németországban törvény van érvényben arról, hogy bizonyos munkaköröket kommunisták nem tölthetnek be. Az egyetemekről — a diákság jelentős részének heves tiltakozása ellenére — újra meg újra eltávolítják azokat, akikről kiderül, hogy valóban haladó nézeteket vallanak. Ennek ismeretében nyilvánvaló, hogy a viszonylag kis számú, ténylegesen haladó nézeteket valló kutatók felfogásukat őszintén nem tárhatják fel. A társadalomtudománnyal foglalkozók döntő többsége egyetemen vagy egyetemi kutatóintézetben dolgozik. Azok pedig, akik

forradalmi nézeteket vallanak, innen el kell távozzanak, mert — a hivatalos megokolás szerint — veszélyeztetik az állam biztonságát és a fennálló jogrendet. A haladó felfogások hangoztatásának következményeire tekintettel is nyilvánvaló, hogy a kutatók „élcsapatának” nézetei vagy egyáltalán nem, vagy csak burkoltan — elsősorban reformista formában — igen korlátozott mértékben jutnak felszínre. Szinte lehetetlen — csupán az irodalmi munkásság ismeretében — megállapítani, hogy valamely, haladó felfogást hirdető tudós valóban marxista-e, vagy csak ún. „marxizáló”.

Mielőtt a szóhoz jutó haladó kriminológiai nézetek részletezésére rátérnénk, célszerűnek látszik áttekinteni a büntetőjog és a kriminológia kapcsolatával, illetve a büntetőjognak a kriminológiában játszott szerepével összefüggő legfontosabb álláspontokat.²⁰ Mint ismeretes, ez a kapcsolat a kriminológia megszületése óta — azaz mintegy egy évszázada — problematikus. Ez a jelenség az elmúlt időszakban elsősorban azért nem tűnt fel tudatosan, mivel e büntetőjogászok többé-kevésbé akceptálták a kriminológia művelőinek szempontjait. A legutóbbi időkben azonban a harc elmérgesedett, s kezd antagonisztikussá válni, különösen bizonyos témakörökben. A legújabb — ún. „neomarxista” — irányzat büntetőjogászai kritikáját jól fejezi ki a következő, dühödt megállapítás: „A kriminológus feladata egy adott társadalmi rendszerben az, hogy a kriminalitást — esetleg erőteljes társadalomkritika útján — ezen a rendszeren belül csökkentse, illetve küzdjön ellene. Ha a kriminológus azt a társadalmi rendszert akarja felszámolni, amelyben él, akkor nem kriminológus, hanem íróasztal mellett tevékenykedő bűnöző, aki a társadalom és a jogrend ellen lép fel.”²¹

A legtöbb tudományterületen a kezdeti szakaszban a szakemberek nagy figyelmet szentelnek annak, hogy a tudományág határvonalait világosan megvonják, és az önállóságot ily módon is bizonyítják. A kriminológia esetében ez

20 A kérdéskör részletes kidolgozását lásd Kürzinger, J.: Die Kritik des Strafrechts aus der Sicht moderner kriminologischer Richtungen. Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft, Band 86 (1974), 211—234. old.

21 Schneider, H. J.: Die gegenwärtige Lage der deutschsprachigen Kriminologie. Juristen Zeitung, 1973. 573—581. old.

ahhoz vezetett, hogy egyre pontosabban igyekeztek egymástól a büntetőjogot és a kriminológiát elhatárolni, tehát mindkét tudományterület határait kirajzolni.

Amint az a kriminológiai kutatási irányzatokból jól kitűnik, a jelenlegi NSZK-kriminológia összességében véve korántsem nevezhető modernnek. Kürzinger szerint²² a „modern” kriminológiát az választja el a régitől, hogy elsősorban nem a jogsértők személyiségére helyezi a főhangsúlyt, hanem a bűnözés problémájának mindenekelőtt szociológiai és társadalomkritikai komponenseire. Ma mintegy 20—25-re tehető azon nyugatnémet kriminológusoknak a száma, akik — korántsem egyetértő nézeteket vallva — ezeknek a feltételeknek megfelelnek. A többiek nem képesek a büntetőjogászai szemléletmódtól szabadulni, illetőleg még mindig jelentős a nagy hagyományokkal rendelkező, egyoldalú szemléletet tükröző biológiai irányzat.

Ahhoz, hogy valamely irányzatot napjainkban „modernnek” tekinthessünk, minimálisan két feltételnek kell megfelelnie. Egyrészt helyes tudományelméleti kiindulóponttal kell rendelkezniük. Másrészt vagy a helyes módszereken nyugvó ténykutatásból kell kiinduljon, vagy ezek a ténykutatások az elméleti megállapításokat nem cáfolhatják meg.

Történelmi visszapillantásként megállapíthatjuk, hogy a kriminológia a múltban is alapvetően két irányba összpontosította erőit. Részint az egyes, részint a tömegjelenségeket vizsgálta. Az egyes szintjén elsősorban az antropológiai irányzat uralkodott hosszú ideig, míg az általános szintjén a bűnügyi statisztikából kiindulva valamely adott társadalom bűnözési struktúráját, változását elemezték. Ez utóbbival elsődlegesen a kriminálszociológusok foglalkoztak.²³

A tetteskutatás hosszú ideig túlnyomórészt az elítélt — nemegyszer a börtönbüntetését töltő — személyek körében folyt. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezzel a bűnözés valóságának csak egy részét sikerült elérni. A megállapítások így módon — a hiányos adatfelvételre visszavezethetően — csak korlátozott mértékben érvényesek.

22 Kürzinger, J.: Die Kritik des Strafrechts aus der Sicht moderner kriminologischer Richtungen, i. m.

23 Vö. Sessar, K.: Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie. Österreichische Juristen Zeitung, Jg. 30. (1975) H. 3. 60—65. old.

A kontrollcsoportokról szerzett adatok egy része hamis, mert közöttük — általában pontosan meg nem határozható részarányban — latens bűnelkövetők is találhatóak. A kutatásokat általában is jellemezte az egyoldalúság. Többek között erre vezethetők vissza az alapvetően eltérő tipológiák, amelyek mögött vagy csak biológiai, vagy csak pszichológiai, vagy csak szociológiai irányzat húzódik meg.

A nyugatnémet kriminológiában jelenleg a legélesebb vitákat kiváltó modern irányzat az — USA-ból a 70-es évek elején Nyugat-Európába „importált” — ún. „*labeling approach*”. A kifejezést rossz magyarsággal címkéző-megközelítésnek fordíthatjuk. Ez az iskola elsősorban a progresszív kriminálszociológusok körében terjedt el, de szép számmal találhatunk közöttük jogi, sőt elvértve pszichológusi diplomával rendelkező kriminológusokat is. A felfogás lényege a következőképpen tömöríthető: valaki nem azért lesz bűnelkövető, mert egy meghatározott cselekményt vitt véghez, hanem azért, mert az ilyen cselekményt mint kriminálisat határozták meg.²⁴ A „kriminális” fogalmát tehát a normasértés önmagában még nem meríti ki. Kriminálissá egy cselekmény csak akkor válik, ha a járulékos kontrollintézmények: a rendőrség és a jog ilyenné deklarálja. A büntető törvénykönyv nem azt mondja, hogy ki a bűnelkövető, hanem — Sack szavaival élve — „rekonstrukciós iránymutatást” ad.²⁵ Maga a büntetéskiszabás — deskriptíve — nem valamely tényállást állapít meg (XY rablást követett el), hanem — askriptíve és értékelve — a tettes a cselekményéhez rendeli hozzá (XY, te egy rabló vagy). Ezen irányzat képviselőinek legfőbb szemrehányása a hagyományos kriminológiával szemben az, hogy ez utóbbi fogalomalkotásánál átveszi az uralkodó büntetőjogi fogalomalkotás terminológiáit. Ugyanakkor viszont a latens bűnözéssel kapcsolatos kutatások, valamint a bűnüldöző hatóságoknál végzett normaátültetési gyakorlattal összefüggésben végzett megfigyelések arra utalnak, hogy nem elhanyagolható a bűnelkövetéseknek az a része, amely ismeretlen, illetőleg ismertté válik, de a büntettest nem üldözik az egyébként

24 Sack, F.: Neue Perspektiven in der Kriminologie. In: Sack, F.—König, R. (Hrsg.): Kriminalsoziologie. Akademische Verlagsgesellschaft, Frankfurt am Main, 1988, 431—475. old.

25 Sack, F.: Definition von Kriminalität als politisches Handeln: der labeling approach. Kriminologisches Journal 1972. 3—31. old.

szokásos aktivitással. Ebből arra a következtetésre lehet jutni, hogy a nyomozás egy szelekciós folyamatba csap át, ahol a jogsértők egy részét kiválogatják. Ez pedig azt jelenti, hogy a kriminalitás nem létező valami, hanem azt „előállítják”.²⁶

A leirtak alapján — vallják a nézet képviselői — a dogmatikus és az empirikus valóság egymással összeütközik. A kriminálstatisztika eszerint nem valamely társadalom bűnözésének a tükörképe, hanem csupán a társadalom jogvédő szerveinek rendszerezett tevékenysége. Az olyan, a hagyományos kriminológia által kidolgozott kriminogén faktorok, mint a rossz neveltetés, a hiányos családi körülmények és a lezüllöttség, amelyek a bűnözést mint a társadalom alsó rétegeihez tartozó egyénekre jellemző jelenséget tüntetik fel, valójában a szelekció kritériumai. Tehát valaki nem azért követ el bűncselekményt, mert lezüllött, hanem azért, mert a rendőrség mint lezüllöttet tartja nyilván, s így módon a negatív kiválasztódás során a figyelem középpontjába kerül. A le nem züllött egyének éppúgy követnek el bűncselekményeket, csak nekik sikerül elrejtőzködvé maradni, vagy a szociális kontroll működése során mint a felső réteghez tartozók megkíméldnek.

Ennél a pontnál két kriminálpszociológiai irányzat ismételtelen összeütközik. A hagyományos kriminálpszociológia a bűnelkövetéshez vezető elemeket kutatja, míg a „modern” kriminálpszociológia éppen fordítva: azoknak a kritériumoknak a kutatását tűzi ki célul, amelyek a kriminalizáláshoz vezetnek. Társadalomkritikai szemléletükből következően azokat a rétegspecifikus ismérveket veszik vizsgálat alá, amelyek következtében az alsó rétegekhez tartozók a középpontba kerülnek. A társadalomkritikai alapon nyugvó polgári kriminológia hangsúlyozza, hogy a jog egy adott osztály joga, és hogy valamennyi büntetőjog egy adott osztály érdekeit tükröző büntetőjog. A nézet hirdetői ezt az elméletet marxista-interakcionista elméletnek nevezik. Jó fejezi ki a felfogás lényegét a következő megfogalmazás: A tulajdonképpeni okok azok az azonos csoportok és rétegek, amelyek a képzésben, valamint a társadalom bérezési rendszerében nyilvánvalóan alulprivilegizáltak, a társa-

26 Vö. Sessar, K.: *Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie*, I. m.

dalom büntetési rendszeréhez vezető úton felülprivilegizáltak.²⁷

A felfogás lényegéhez tartozik az az alapállás is, amely szerint a tettet a számára természetes társadalmi helyzetében zavarják meg, státusa és gazdasági helyzete veszélynek van kitéve. Emiatt lesz újból bűnelkövető, miáltal bekerül a hivatalosan stigmatizáltak állandó körébe. Valamely bűncselekmény elkövetésekor könnyebb a visszaeső körből kiválasztani, újra és még súlyosabban megbüntetni, mignem egy napon maga a tettes is beleéli magát negatív szerepébe és rájön arra, hogy beleszületett a kriminális karrierbe.²⁸

A polgári kriminológia haladó irányzatainak képviselői szerint is a „labeling approach” számos kételyt támaszt. Kaiser úgy véli, hogy a nézet „kriminológiai monokultúrát” teremt,²⁹ és ezáltal veszélyesen hasonlít — természetesen más szempontból — a lombrozianizmushoz. Sessar szerint a nézet képviselői maguk alatt vágják a fát. Ahol ugyanis a kriminalitás csak definíciós kérdés, nem létezik sem latens bűnözés, sem az alsó réteg diszkriminalizációja. Hasonlóképpen nem lehet szelekcióról beszélni, ha a jog sértőknek csak egy már meghatározott mennyiségéből indulunk ki.³⁰

A labeling-teória érdekes következtetésekre ad alkalmat a kriminológia és a büntetőjog kapcsolatát illetően is. Azt ugyanis már az eddigi sötétmező-kutatások is megállapították, hogy a népességben belül — bűncselekmény-kategóriáknaként eltérő mértékben ugyan — a bűnözési, illetve bűnelkövetési arány lényegesen magasabb, mint ahogy azt a kriminálstatisztika láttatni engedi. A ténykutatások arra utalnak, hogy vannak bűncselekmény-kategóriák, ahol a statisztikai számok csak a jéghegy víz feletti részéhez ha-

27 Vö. Sack, F.: Selektion und Kriminalität. Kritische Justiz, 1971. 397. old.; Werkentin, F.—Hofferbert, M.—Baurmann, M.: Kriminologie als Polizeiwissenschaft oder: Wie alt ist die neue Kriminologie. Kritische Justiz, 1972. 222—252. old.; Peters, D.: Richter im Dienst der Macht. Enke Verlag, Stuttgart, 1973.

28 Sessar, K.: Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie, i. m.

29 Kaiser, G.: Kriminologie. 2. Aufl. Verlag C. G. Müller, Karlsruhe, 1973. 82. old.

30 Sessar, K.: Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie, i. m.

sonlíthatóan a kisebbséget mutatják, míg a többség rejtve marad. Úgy tűnik — mutat rá Sessar³¹ —, hogy ezzel az összefüggéssel a büntetőjog nem kíván foglalkozni, s továbbra is azt vallja, hogy minden bűnelkövető bűnöző, minden egyes bűncselekmény pedig a jogrend háztartásában szocialetikai deficitként jelentkezik. A valós helyzetből kiindulva azonban nyilvánvaló, hogy a norma és az attól való eltérés állandóan mozgásban levő és egymást kölcsönösen befolyásoló jelenségek. A bűncselekmény kettős funkciót tölt be. Egyrészt lehetővé teszi a norma észrevételét és ezen keresztül betartását. Ezen felül a következő fejlődési lépést indikálja, ami maga után vonja a norma módosítását és érvénytelenítését. Tudomásul kell venni, hogy csak nagyon gondosan adagolt bűnözés elleni küzdelemmel tehetünk szolgálatot a normának. A bűncselekményt nem mint kiküszöbölendő, hanem mint behatárolható szabályellenességet kell tekinteni. Minden megkezdett büntetendő cselekmény vagy kívánatos, vagy lehetséges. Nem kívánatos, ha a norma és az attól való eltérés közötti feszültségben szociális ismétlés esélye forog fenn. Jó példa erre számtalan szexuális bűncselekmény, amely azáltal válik bűncselekménnyé, vagy veszti el ilyen jellegét, hogy a megfelelő büntetőjogi előírások ilyenekként deklarálják-e vagy nem. Ha a büntetés elveszti morális hatását, a cselekmény nem más, mint diszkrimináns. Másként fogalmazva: ha valakin — azért, mert megbüntették — mások csak nevetnek, az illető valójában nincs szankcionálva.³²

Sessar — kutatási eredményeire támaszkodva — arra a következtetésre jut, hogy egyenesen elképzelhetetlen lenne, hogy valamennyi bűncselekményt nyomon üldözzenek és valamennyi elkövetőjét felderítsék. Ehhez a mai rendőri, ügyészi, bírói apparátusnak több mint duplájára lenne szükség. A bűnözés így valójában szoros kapcsolatban van a jogi teljesítőképességgel. Ez pedig óhatatlanul annak kimondásához vezet, hogy az össz-bűnözésen belül jelentős részt kell képviseljen a latens, illetve a tudomásra jutott,

31 Sessar, K.: *Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie*, i. m.

32 Popitz, H.: *Über die Preventivwirkung des Nichtwissens. Recht und Staat*, Heft. 350. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1968, 17. old.

de nem követett kriminalitás. Ez utóbbi különösen jól megfigyelhető az ún. bagatell-deliktumok esetében, ahol ha a tettes ismeretlen, a nyomozást egyáltalán nem indítják meg. Jól támasztja alá az előzőekben tett megállapítást az a megfigyelés is, hogy valamely bűncselekmény elharpódzására a jogalkotó gyakran nem a bűnözés elleni küzdelem fokozásával, hanem dekriminalizálással válaszol.

A nyomon követett és a nem követett kriminalitás közötti kapcsolatot számos tényező határozza meg. Politikai, szociális, ideológiai és pragmatikus szempontok jönnek szóba. A rendőrség technikai és egyéb képzettségével, szakmai irányultságával pl. nagymértékben összefügg az, hogy egy adott ország bűnözésstruktúrájában a közlekedési vagy a gazdasági bűnözés milyen helyet foglal el.

A mondottakból kitűnik, hogy a bűncselekmény társadalmi jelentősége nemcsak az elkövetéstől, hanem a társadalmi ellenőrzés intézményesített viselőinek nézőpontjától és interpretációjától is függ. Nyilvánvaló, hogy a bűncselekményt vagy a bűnelkövetőt nem „produkálják”, hanem a kriminalitás és a kriminalizáció között kölcsönös kapcsolat áll fenn. Kaiser szerint a szűrés folyamata — meglehetősen egyszerűen felismerhetően — institutionális és anyagi logikai szükségszerűségeken alapszik. A kiválasztási folyamat a büntetőeljárásban zajlik le.³³ A szelekció kritériumai kiindulhatnak magukból a bűncselekményekből, a tettes veszélyességéből, a cselekmény fajtájából, a megvalósulás gyakoriságából, a kár nagyságából, nem különben nyugodhat a lakosság reagálásán, amely eltérő lehet az egyes kisebbségek, illetve különféle rétegek esetében. De ilyen lehet a jogi teljesítőképesség, a politikailag és szociálisan érdekelt csoportok.

A jelenlegi, a statisztika által kimutatott bűnözési megoszlásnak számos egyszerű magyarázata lehetséges. Így pl. nem nehéz belátni, hogy a fiatalok azért is részesednek olyan magasan a bűnözésben, mert cselekményeiket úgy követik el, hogy azokat könnyű leleplezni. Hasonló a helyzet az alsó rétegekhez tartozók bűnelkövetéseinél. Ez viszont önként adja, hogy a bűnüldözési intenzitás velük

33 Kaiser, G.: Was wissen wir von Umfang, Struktur und Bewegung des Verbrechens? Mitteilungen aus der Max-Planck-Gesellschaft, 1974/2. 83—89. old.

szemben nagyobb — és egyszerűbb —, mint a felső rétegek esetében. Helyeselhető az a megállapítás, amely szerint számos esetben a hamis vagy hibás elméleti megállapításokhoz hibás módszertani megközelítés vezet. Amennyiben csak a bűnelkövetők különböző csoportjait hasonlítjuk össze, illetőleg bizonyos tulajdonságokat rendelünk hozzá a bűnelkövetőkhez: lényegi megállapításokat nem tehetünk. Ahhoz, hogy a bűnelkövető és a nem bűnelkövető közötti különbségeket ki tudjuk munkálni, először is kontrollesoport létesítésére van szükség. Ennél a csoportnál alapvető kritérium, hogy tagjaik latens bűnelkövetőként se jöhessenek számításba.³⁴

Ez utóbbi kritérium azonban álláspontom szerint csak bizonyos szempontú vizsgálatoknál lehet célszerű. Abban az esetben, ha a deviáció különféle ismérveit akarjuk kimunkálni, a szempont megfelelő lehet. Abban az esetben azonban, ha a deviáció mértékét kívánjuk feltárni, hasznosabb lehet az átlagból kiindulni, amelyben — cselekményfajtánként és kultúránként különböző arányban — ugyancsak megtaláljuk a — jelen esetben a hatályos jogszabály által szankcionált magatartást tanúsító — deviáns egyéneket. Egy közérthető példán megvilágítva: ha a közlekedési bűncselekmény elkövetéséhez vezető jellemzőket (ismérveket) kutatjuk, a bűnelkövetők mellé ilyen cselekményt soha el nem követő (ha van ilyen?) kontrollesoportot hozunk létre. Abban az esetben azonban, ha azt vizsgálnánk, hogy melyek azok az ismérvek, amelyek a balesetezőket specifikusan jellemzik, helyesebb volna a rejtetten hasonló személyeket is magában foglaló ún. „átlagvezetőkből” kiindulni.

Tekintettel arra, hogy az NSZK-ban általában nem a kutatóhely, hanem a személy, a tudós fémjelzi a kriminológiai irányzatot, nem mellőzhető a „modern” kriminológusok legkiválóbbjai nézetrendszereinek egynémelyikét részletebben is megismerni.

a) *Kaiser* tulajdonképpen átmenetet képez a hagyományos és a modern kriminológusok között azáltal, hogy a bűnösségi elven alapuló büntetőjogot elfogadja. A kriminológiai problémák alapjául a jogi bűncselekmény-fogalmat választja. Ugyanakkor rámutat: ez nem jelenti egyben azt,

34 *Sessar, K.*: *Moderne Tendenzen in der deutschen Kriminologie*, I. m.

mintha nem képezhetné vita tárgyát a büntetőjog mindenkori normarendszere és gyakorlata.³⁵ Számára a büntetőjog mindenekelőtt a bűnelkövetés megállapításának, a normatív elhatárolásnak, a bűncselekmények értelmezésének, valamint elméleti struktúra-analízisének a tudománya. Ezzel szemben a kriminológia feladatát elsődlegesen a bűnözés eredetével, fejlődésével és kontrolljával kapcsolatos reális megjelenési formák és körülmények értékektől független elemzésében látja.³⁶ Felhívja a figyelmet arra a visszásságra is, amely szerint vannak olyan cselekmények, amelyek — mint a fiatalokúak egyes cselekményei, az áruházi lopások és a közlekedés körében elkövetett bűncselekmények jelentős része — tettesei a társadalom széles rétegeiben oszlanak el, s ezáltal az ilyen deviáns cselekmények tulajdonképpen normálisaknak tekinthetők. Ezért a kriminológia a fennálló jogi bűncselekményfogalmat sohasem fogadhatja el anélkül, hogy az emberi tevékenység kriminalizációs folyamatát és motívumait ne kutatná. Kaiser felfogásában a bűnözés ellenőrzése magában foglal mindenfajta társadalmi intézkedést, ideértve a bűnözés elleni harc stratégiáját és azokat a szankciókat is, amelyek a büntetőjogilag védett normaterület védelmét célozzák. Magát a bűncselekmény fogalmát részint a büntető törvénykönyvből, részint azonban a tudomány és a gyakorlat definiálta fogalmakból nyerhetjük. A társadalmi ellenőrzés rendszerében a jogász csak hordozóként, a jog pedig csak eszközként funkcionál. A bűncselekmény társadalmi megítélés kori értékrendjében elsődleges a társadalmi reakció. Véleménye szerint a leglényegesebb eltérés a hagyományos kriminológiától az, hogy a középpontban többé nemcsak a jogsértő vagy a jogsértés maga, hanem mindenekelőtt a bűncselekményre adott büntetőjogi reakció áll.³⁷

b) Sack a labeling approach legfőbb nyugatnémet szószólója. Ennek megfelelően a kriminológia szempontjából a büntetőjog alig játszik szerepet, az uralkodó büntetőjogon pedig az „osztály-jogot” érti. Számára a büntetőjog és a büntetőjogi normák csak annyiban relevánsak, amennyiben ez a kriminalizációs (és az előzőekben már részletesen

35 Kaiser, G.: Kriminologie, i. m. 5. old.

36 Kaiser, G.: Kriminologie, i. m. 37. old.

37 Kaiser, G.: Kriminologie, i. m. 59. old.

ismertetett) koncepció megmagyarázásához segítséget nyújt.³⁸

c) Az ún. *neo-marxisták* (legfőbb képviselői: Werkentin, Soukup) a büntetőjogot politikai indokokkal utasítják el. A büntetőjogot éppúgy, mint a kriminológiát egyedül a politikára vezetik vissza, s a kriminológiában sem látnak mást, mint „rendőri tudományt”.³⁹

Soukup kriminalitásról vallott nézeteinek alapja az, hogy a bűnözés a kapitalizmusban a társadalom antagonisztikus jellegének a következménye. A bűncselekmények elsősorban azért következnek be, mert a tettesek szorongatott helyzetükben ennek elkövetésére vannak kényszerülve. A bűnözést a kapitalizmusban sem lehet megszüntetni, de épp ily lehetetlen ellene eredményesen harcolni. Valamely társadalom egyenlőtlen hatalmi viszonyai az uralmon levő csoportnak biztosítják azt a hatalmat és „jogot”, hogy meghatározzák, mi a büntetendő, azaz mi a „kriminális” cselekmény. Az uralkodó osztály érdeke arra irányul, hogy azokat a cselekményeket, amelyek a közérdeket ugyan károsítják, mégsem definiálják büntetendőnek (kriminálisnak), ha ezek a cselekmények a hatalmi pozícióik kiterjesztéséhez vagy fenntartásához hasznosak lehetnek. A törvényeket az uralmon levők maguk alkotják saját maguk számára. Minden eddigi törvény az érdekeknek csak egy részét veszi számításba. Ezek az érdekek pedig az uralkodó osztály érdekei, hatalmi pozícióik és gazdasági alapjuk megtartására irányulnak. Valaki nem az objektív tényállás teljesülése által válik kriminálistá, hanem azon definíciók alapján, amelyek a magatartást kriminálistnak nevezik. Ezeket a definíciókat a mindenkori gazdasági és politikai uralkodó csoportok állapítják meg, teszik közzé és hajtják végre. A büntetőtörvények ezért valamennyi társadalmi formációban az uralmi rendszer erőszakvédelmében álltak.

Werkentin is hangsúlyozza⁴⁰ — Soukup már ismertetett nézetein túlmenően —, hogy a polgári jogformációk és a

38 Sack, F.: Definition von Kriminalität als politisches Handeln: der labeling approach, i. m.

39 Werkentin, F.—Hofferbert, M.—Baurmann, M.: Kriminologie als Polizeiwissenschaft oder: Wie alt ist die neue Kriminologie, i. m.

40 Werkentin, F.: Kriminalität und Verwahrlosung in der Klassengesellschaft — Anmerkungen zur bürgerlichen Kriminologie T. Mosers. Erziehung und Klassenkampf, 1971/4. 49—63. old.

büntető törvénykönyv „katalógusa” szerinti azon konkrét magatartások, amelyeket kriminálisnak definiáltak, a kapitalista társadalom fejlődési tendenciáiból és speciális el-
lentmondásaiból jól levezethetők. Ha ezeket a szempontokat
figyelembe vesszük, leránthatjuk a kapitalista jogrendről
a magától értetődöttség fátylát. Helyesen osztályjogról és
ennek támogatásáról kell beszélnünk. A proletariátus —
amely az uralkodó osztály jogrendje szerint a bűncselek-
mények fő elkövetője — a szociális alkalmazkodás útján
nem „kezelhető”. A proletariátus helyzetének megfelelő
terápia az osztályharc útján történő nevelés azért, hogy az
egyéni bűnözés politikai kriminalitásba menjen át.

Tekintettel arra, hogy az ún. „neo-marxisták” nem a
valóság részletes elemzését végzik, hanem frontális táma-
dást hajtanak végre a fennálló társadalmi-gazdasági rend-
szer ellen, a többi kriminológus

— a jelenlegi nyugatnémet realitásokat figyelembe nem
vevő utópistáknak nevezi őket;

— kifogásolja, hogy felfogásuk, nézetrendszerük any-
nyira idegen a többi irányzattól, hogy a tudományos vitá-
nak még a lehetőségét is kizárják.

Álláspontom szerint — noha az irányzatnak a kapitaliz-
mus társadalomkritikájáról vallott felfogásával egyet lehet
érteni — nézeteink a kriminológia feladatáról eltérnek az
előbb ismertetett szerzőkétől. Kétségtelen tény, hogy a kri-
minológia egyik feladata a társadalomelemzés, az abban
fellelhető ellentmondások feltárása, az okok megszünteté-
sének kimunkálása. A csak ezzel a kérdéskomplexummal
való foglalkozás — és ez a kritika a „labeling approach”-ra
is vonatkozik — a problémakör leegyszerűsítését, a dialek-
tikus összefüggések mechanizálását, a két vagy több irányú
folyamatsorok egyirányúvá (s ezzel együtt óhatatlanul ha-
missá) tételét jelenti. Konkrétabban: nyilvánvaló, hogy a
kapitalizmusban a bűnözés egyik fő oka magában a társa-
dalmi rendszerben rejlik. Azonban a társadalom—csoport—
egyén kapcsolat nem egyirányú folyamatokat takar, hanem
visszahatás is tapasztalható.

Másrészt — és ez igen lényeges érv — a bűnelkövetésnek
léteznek a kapitalista társadalmi rendszerben is a rend-
szerrel csak igen nehezen vagy egyáltalán összefüggésbe
nem hozható feltételei, körülményei. Ezeket helytelen fi-
gyelmen kívül hagyni, mert nélkülük — mint az idézett

szerzők esetében is — csak részzigazságokhoz lehet eljutni. Az irányzat képviselőinek a „minden társadalmi formáció”-ról szóló kifejezései, illetve a hozzá kapcsolódó megállapítások értelemszerűen a kapitalista (polgári) társadalmi viszonyokra korlátozandók.

III. Kutatások a freiburgi MPI-ben

A jelenlegi, 1948 óta működő Max-Planck Társaság az 1911-ben alapított Vilmos Császár Társaság (Kaiser Wilhelm Gesellschaft) közvetlen jogutóda. Jelenleg 48 önálló kutatóintézetet és kutatóhelyet fog egybe, ahol több mint 10 000-en dolgoznak. Közülük mintegy 4000 a tudományos kutatók száma. Az 1975. évi költségvetés 688 millió nyugatnémet márka volt.

A Max-Planck Társaság tevékenysége elsősorban a természet- és társadalomtudományok körén belüli alap-, illetve ténykutatásokra összpontosul. Feladata mindenekelőtt, hogy a felsőfokú képzésben is hasznosítható kutatási tevékenységet végezzen. Nem folytat a tudományok összes területén kutatásokat, hanem az erőket elsősorban ott összpontosítja, ahol a kutatási lehetőségek különösen indokoltnak, célszerűeknek tűnnek.

A Max-Planck Társaság élén a szenátus áll, amelyben képviselteti magát az állam, valamint a tudományos és a szakértő közvélemény. A szenátus ugyanakkor kapcsolatot tart fenn külföldi tudományos intézményekkel is. Munkájában az egyes intézetek által választott — biológiai és orvosi, kémiai, fizikai és technikai, valamint társadalomtudományos szekciókból álló — tudományos tanács támogatja. Az intézetek állásfoglalásai pedig az ott dolgozó tudományos kutatók, más alkalmazottak, az ösztöndíjasok és a vendégek véleményét hivatott tükrözni.

A társaság büntetőjoggal és kriminológiával foglalkozó kutatóhelye a már említett Freiburg, ahol a helyi kutatókon kívül hagyományosan számos külföldi, elsősorban fiatal, a világ különböző társadalmi rendszeréhez tartozó országokból érkező kutató tevékenykedik. Az intézetben az elmúlt évek folyamán több magyar büntetőjogász és kriminológus fordult meg.

A fogadó fél intézetében működő kriminológiai munka-

csoport tevékenységében való részvételem lehetővé tette, hogy a kriminológiai kutatómunka ottani módszereit jobban megismerjem, a kutatók egy részének nézetrendszerébe, gondolkodási módjába közvetlen bepillantást nyerjek. Több — köztük nem egy nemzetközi — rendezvényen való részvétel pedig részint az NSZK-beli, részint az egyéb külföldi kutatókkal, felfogásukkal való közvetlen megismerkedést biztosította.

Ezek után úgy vélem, hogy nem érdektelen az említett (mint státusilag egyetlen önálló, noha személyzetében részint egyetemen is tevékenykedő) intézet aktuális tevékenységének rövid áttekintése. Ott-tartózkodásom idején a Günther Kaiser professzor vezetése alatt levő kriminológiai kutatógárda 13 főből állt. Az interdiszciplinaritást elősegítendő 6 jogász mellett 5 szociológus és 2 pszichológus is tevékenykedett. Közülük egy számítógépes specialista is volt. Kutatásait az intézet a következő fő kérdéskörökben folytatta:

1. Vizsgálta az ügyészség szerepét a társadalmi kontroll folyamatában.⁴¹ A lopás, a betöréses lopás, a sikkasztás és a gazdasági bűnözés témakörében folytattak felméréseket 1970—1974 között az NSZK 8 különböző ügyészségén. Mintegy 5000 iratanyag áttanulmányozása során a problémákat 3 irányból közelítették meg.

a) Elemezték a cselekményspecifikus felderítési és eljárásbefejezési módokat. Ennek során külön vizsgálat tárgyává tették a bűncselekmény áldozatának szerepét (a sérült szociális helyzete és ennek befolyásoló hatása a bűnüldözés intenzitására), a kár nagyságát (illetve az ún. „bagatell” ügyek és súlyos cselekmények elhatárolását a rendőrség és a jogalkalmazás körében); az ismeretlen, fel nem derített cselekményeknek, valamint a felderítés nehézségi fokozataiban mutatkozó különbségeknek a nyomozási tevékenység intenzitására gyakorolt hatását.

b) A tettesspecifikus felderítési és eljárásbefejezési módok tanulmányozása során figyelemmel voltak az életkor, a nem, valamint a társadalmi réteghez tartozásnak és a

⁴¹ Részpublikációt lásd *Blankenburg, E.*: Der Staatsanwaltschaft im Prozess strafrechtlicher Kontrolle. *Kriminologisches Journal* 1973/3. 181—196. old. Végleges beszámoló: *Steffen, W.*: Analyse polizeilicher Ermittlungstätigkeiten aus der Sicht des späteren Strafverfahrens. BKA—Forschungsreihe Nr. 4. Wiesbaden, 1976.

rendőrségi, illetve ügyészségi apparátus tevékenységének összefüggéseire.

c) Külön értékelték a rendőri felderítő tevékenységet a későbbi büntetőeljárás szempontjából.

A kutatás befejezése számos figyelemre érdemes következtetés levonására adott lehetőséget. Így pl. kitűnt, hogy a rendőri tevékenységet, a bűnüldözés intenzitását olyan tényezők határozzák meg, mint

— valamely cselekmény kívülről való észlelhetősége; a cselekmények 90%-a feljelentés alapján jutott a rendőrség tudomására, s ennek hatására indult meg a büntetőeljárás;

— a „felderítés valószínűsége”; az ismeretlen tettes ügyeknél a rendőrség erőteljesen szelektál: a lopás ismeretlen tettese ellen szinte sohasem indít nyomozást; minél nagyobb egy cselekmény körén belül az ismeretlen ügyek aránya, annál kisebb a rendőrség intenzitása, s annál ritkább, hogy a tényleges nyomozást megindítják;

— a tettestspecifikus szelekciónál a gyanúsított életkora (fiataloknál inkább, idősebbeknél kevésbé kezdeményeznek nyomozást). A nem és a réteghez tartozás viszont nem jelent lényeges eltérést. A már korábban büntetett gyanúsítottaknak azonban nagyobb az esélyük arra, hogy ellenük az eljárást újból megindítják. Legvalószínűbb azonban az újbóli eljárás lefolytatása a beismerő vallomást tevő gyanúsítottak esetében.

2. Kutatást végzett az intézet az eltérő (deviáns) magatartás üzemeken belüli társadalmi kontrolljáról.⁴² Ez lényegében részét képezi egy igen átfogó kutatásnak, amely azt célozza, hogy a bűnügyi (rendőrségi, ügyészségi) statisztikában nem szereplő bűncselekményekről sikerüljön az eddiginél világosabb képet kapni. A kutatás során kitűnt, hogy az üzemekben átlagosan 1000 alkalmazottra 20 bűncselekmény jut, amelyeknek 84%-a a személyi tulajdon ellen irányul. Valószínűség-számítási vizsgálatok arra utalnak, hogy pl. az NSZK Baden-Württemberg tartományában 20 000 üzemben belüli bűncselekmény nem jut a hivatalos (bűnüldöző) szervek tudomására. A munkások megkérdezése alapján az üzemeken belüli bűncselekmények száma

⁴² Részpublikációt lásd Feest, J.—Metzger-Pregitzer, G.: Betriebskriminalität und Betriebsjustiz. Kriminologisches Journal 1972/2. 83—82. old.

tízszer több, mint a hivatalosan regisztráltaké. Megállapítást nyert az is, hogy az üzemeken belül elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatos hatósági feljelentési „kedv” igen csekély. Az egyes munkahelyeken speciális büntetőpolitika érvényesül, amelynek leggyakoribb büntetése a bűnelkövető elbocsátása. Az üzemeken belüli jogi tevékenység pedig a kutatás tanúsága szerint igen csekély.

3. Az előzőnél kiterjedtebb, általánosabb formában folyik az ún. sötétmező-kutatás,⁴³ amely a bűnözés latens részének feltárását célozza, s ezáltal a bűnözésről is korrektebb képet kíván kapni. Ez a megközelítés nyugodtan nevezhető az 1970-es évek polgári kriminológiája legdivatosabb ténykutatási irányzatának,⁴⁴ amely — megfelelő formában — feltehetően a mi társadalmi rendszerünkben is eredménnyel volna alkalmazható.

Az áldozati kikérdezés módszerével összesen 3200 személyt interjúvoltak meg arról, hogy a megkérdezés időpontját megelőző 12 hónapon belül áldozatává váltak-e bűncselekményeknek. Ennek során kitűnt, hogy a cselekmények 54⁰/₀-áról a rendőrség nem szerzett tudomást. A hatósági eljárás kezdeményezésétől való eltekintésre az áldozatok 40⁰/₀-a a csekély károkozást hozta fel indokul, 25⁰/₀ pedig nem bízott volna abban, hogy a rendőrség képes a bejelentett bűncselekményt kinyomozni. (Egyébként az áldozatok 28,9⁰/₀-a az elkövető háztartásában élt.) Az áldozati kikérdezés során a kutatók arra a meggyőződésre jutottak, hogy a tényleges bűnözés mintegy tízszerese a statisztikában regisztráltaknak. Az egyes bűncselekménytípusok között azonban igen lényeges eltérések mutatkoznak. A feljelentés elmulasztása viszont nincs egyenes összefüggésben a rendőri tevékenységről alkotott rossz véleménynyel, hiszen a megkérdezettek 85,4⁰/₀-a elégedett volt a rendőri munkával, csak 4,6⁰/₀ vélekedett kifejezetten úgy, hogy a rendőrség rossz munkát végez. A bírósági tevékeny-

43 Stephan, E.: Dunkelfeld und registrierte Kriminalität. Kriminologisches Journal 1972/4. 115—120. old., illetve Stephan, E.: Die Stuttgarte Opferbefragung. BKA—Forschungsreihe, Nr. 3. Wiesbaden, 1976.

44 Irodalom: lásd Schwind, H.—D.—Ahlborn, W.—Eger, H.—Jany, U.—Pudel, V.—Weiss, R.: Dunkelfeldforschung in Göttingen 1973/74. BKA—Forschungsreihe, Nr. 2. Wiesbaden, 1975., valamint az ott idézett irodalom.

séget a megkérdezettek már kedvezőtlenebbül ítélték meg: csak 44,4⁰/₀ nyilatkozott elégedetten, míg 25,6⁰/₀ „rossz” minősítést adott. Ennek alapján arra a következtetésre jutottak, hogy a rendőrségi munka közelebb áll a közvéleményhez. Míg a megkérdezettek 30⁰/₀-a egyáltalán nem bizik a bírósági eljárás sikerében, addig ez a vélemény a rendőrségi munka kapcsán csak 10⁰/₀-os.⁴⁵ A rendőri munka tárgyilagos megítélése szempontjából azonban az sem közömbös, hogy megállapítást nyert: a statisztikailag nyilvántartott bűncselekményeknek csak 5—15⁰/₀-ában lép fel kezdeményezőn, az esetek 85—95⁰/₀-ában az áldozat bejelentése alapján indul meg az eljárás. Ez rámutat a közvélemény aktivitása fokozásának szükségességére. A széles körű helyzetfeltárás alkalmas annak megállapítására is, hogy a rendőrség aktivitása összhangban van-e az egyes bűncselekmény-kategóriáknak — a mi fogalmi rendszerünk szóhasználatát követve — társadalmi veszélyesség szerinti rangsorával. A kutatás pl. kimutatta, hogy a rendőri munka sokkal intenzívebb a tulajdon elleni, mint a személy elleni bűncselekmények esetében. A társadalmi rendszer számos jellemzője is visszatükröződik, s a megállapítások részben ellentétben állónak látszanak az 1. alatt ismertetett kutatási eredményekkel. Így pl. a nyomozás eredményessége nagyobb a magasabb rétegekhez tartozó áldozatok esetében, mint az alacsonyabb rétegeknél. Ez azonban azzal is összefüggésben van, hogy az első kategóriában gyakoribbak a tulajdon elleni, míg az utóbbiban a személy elleni támadások. A fiatal és a rangban alacsonyabb rendőrök a nyomozás során nagyobb aktivitást tanúsítanak.

4. A közvélemény aktivizálhatóságának vizsgálata is az intézet kutatási programjába volt sorolható. Ennek során azt vizsgálták, hogy mennyire esik egybe a közvéleményi és a kodifikált bűncselekmények fogalma.⁴⁶ Nem arra törekedtek, hogy a megkérdezettek az egyes büntetendő cselekmények pontos definícióját adják meg. A cél annak megállapítása volt, hogy melyek azok a cselekmények, amelyek

45 Részletesen lásd az idézett forrásmunkákat, továbbá Kaiser, G.: *Stand und Entwicklung der kriminologischen Forschung in Deutschland*, i. m. 43. és köv. old.

46 Vö. MacNaughton—Smith, P.: *Vorstellungen der Bevölkerung über kriminalisierbare Situationen*. *Kriminologisches Journal* 1974/6. 217—223. old.

elkövetése esetén az emberek általában igényelik a rendőri fellépést és a hatósági eljárást. Ez ugyanis lehetőséget ad arra, hogy a rendkívül nagy sötétmezőből azokat a területeket sikerüljön — fokozottabb aktivitással — kiemelni, amelyeket a közvélemény épp csak a leginkább üldözendőknek és felszámolandóknak tart. E témakörben éppúgy, mint az 5. és 6. alatt említettek esetében a végső megállapítások összegezése még nem készült el.

5. Felmérés folyt otlitérnkor a pénzbüntetés szankcionális hatékonyságáról.⁴⁷ Különösen azt vizsgálták, hogy mennyire igazodik ez a büntetési nem az elkövető és a cselekmény veszélyességéhez.

6. Végül kutatás tárgyát képezte az ún. „gazdasági bűnözés”. Ennek egy jelentős része csak szóhasználatban hasonlít a szocialista országokban sem ismeretlen, a népgazdaságot károsító deliktumokhoz. A gazdasági bűncselekmények egy jelentős — a károkozás nagyságát tekintve pedig feltétlenül a legjelentősebb — részét a tőkés világot behálózó, számos országban a kormány helyett a tényleges hatalmat gyakorló multinacionális konszernnek, trösztök dollármilliárdokban kifejezhető nagyságrendű cselekményei képezik. Ezek bűncselekményi jellegzetességei között kiemelhető a többszörös (részint a kisembert az állam megnyomortításán keresztül érő közvetett, részint a mesterséges infláció előidézésével érő közvetlen) hatás, amely végső állomása a hivatalos nyelvhasználattal tisztességtelen nyereségnek nevezett pénzösszeg néhány tucat ember kezébe való összpontosulása. A gazdasági bűnözéssel kapcsolatos ténykutatások az ún. fehérgalléros bűnözés ideológiai hátterét, terjedelmét és struktúráját elemzik. Kutatják az egyes szervezetek, intézmények feljelentési és bűnfelderítési készségét, valamint ennek okait. A kutatási eredmények publikálása szintén a közeljövőben várható.

A Max-Planck Intézet tevékenysége arra utal, hogy az NSZK-ban az „elméletalkotást” lassan háttérbe szorítja a gyakorlatban is jól hasznosítható, korszerű „technikával” készülő ténykutatások sora. Legalábbis ott, ahol erre a feladatra a megfelelő kutatógárda rendelkezésre áll. Vezetőjük véleménye szerint a gyakorlati témák kutatása nem-

47 Grebing, G.: Die Geldstrafe. Zeitschrift für Rechtsvergleichung 1974/15. 28—39. old.

csak azért hasznos, mert segítséget nyújt a bűnüldöző és -megelőző apparátus jobb működéséhez, hanem azért is, mert sok fiatal kutatóval ismerteti meg a bűnelkövetés hátterében meghúzódó törvényszerűségeket. Tekintettel arra, hogy ezek egy jelentős része később egyetemi oktató lesz, a kutatásban szerzett tapasztalatokat nyilvánvalóan jól tudja kamatoztatni az egyetemi nevelő munkában, a jogász-utánpótlás jobb felkészítésében.⁴⁸

⁴⁸ *Kaiser, G.*: Stand und Entwicklung der kriminologischen Forschung in Deutschland, I. m. 51. old.